

III. BAUDŽIAMASIS PROCESAS

ĮRODYMŲ SAMPRATA BAUDŽIAMOJO PROCESO KODEKSO PROJEKTE

Dr. Kęstutis Stungys

Lietuvos teisės akademija, Teisės fakultetas, Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 46 24
Elektroninis paštas tf@lta.lt

Pateikta 2000 m. balandžio 15 d.

Parengta spausdinti 2000 m. gegužės 15 d.

Recenzavo Lietuvos teisės akademijos mokslo prorektorius doc. dr. E. Kurapka ir Policijos fakulteto dekanas dr. P. Ancelis

S a n t r a u k a

Darbe analizuojama Baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) projekto įrodymų ir jų vertinimo sampratos. Autorius nepritaria įrodymų, kaip informacijos, gautos įstatymo numatyta tvarka, sąvokai ir siūlo naujajame BPK vadovautis senąja įrodymų, kaip faktinių duomenų, samprata.

Autorius savo nuomonę grindžia tuo, kad faktiniai duomenys apie įrodinėtinas bylos aplinkybes tiek baudžiamajame, tiek civiliniame, tiek administraciniame procesuose pasiteisino praktikoje, nes tiek tyrimą, tiek procesinių sprendimų priėmimą daro aiškų ir suprantamą.

Reikšmingiausia baudžiamajame procese – įrodymų samprata. Nuo to, kaip apibrėžta įrodymų sąvoka, priklauso proceso dalyvių įrodinėjamoji veikla, nuosprendžių ir kitų procesinių sprendimų bei jų išvadų pagrįstumas.

Ne veltui, tikslinant iki tol galiojusį 1923 m. stalininį BPK, iš esmės pakeistas (sukonkretintas) įrodymo sampratos turinys ir forma.

Nesunku suvokti, kad tai buvo padaryta turint vienintelį tikslą – pašalinti abstraktų įrodymų supratimą, sudariusį sąlygas vykdyti represijas dangstantis teisingumu.

Taip dabar galiojančiame baudžiamojo proceso įstatyme atsirado įrodymų, kaip faktinių duomenų apie įrodinėtinas bylose aplinkybes, samprata, jų formos (74 str.).

Apibrėžus įrodinėtinas bylos aplinkybes (71 str.), buvo nustatytas glaudus, organiškai būtinas ryšys tarp įrodymų, kaip faktinių duomenų, ir įrodinėtinų aplinkybių, nustatytos įrodymų liestinumų ribos.

Faktiniai duomenys, kaip įrodinėjamų bylos aplinkybių pagrįstumo išraiška, sukonkretino įrodymo sampratą, patį įrodinėjimo procesą pavertė konkrečia, suprantama, akivaizdžia veikla, atribojo ją nuo subjektyvios įtakos.

Įrodymų leistinumą užtikrinamas proceso nustatyta jų rinkimo tvarka ir formomis. Minėtame 74 straipsnyje išvardytos visos leistinos įrodymų formos, plačiau detalizuojamos kituose BPK straipsniuose.

Taigi dabar galiojančiame BPK buvo aiškiai apibrėžti įrodymai tiek turinio, tiek formos požiūriu.

Pažymėtina, kad įrodymų, kaip faktinių duomenų apie įrodinėtinas bylos aplinkybes,

sąvoka priimta tiek civilinėje, tiek administracinėje teisenose.

Įrodymų teorijos požiūriu tai visiškai priimtina, nes įrodymai siejami su žmogaus veiklą atspindinčiomis, apibūdinančiomis faktinėmis aplinkybėmis.

Per visą laikotarpį nuo BPK priėmimo 1961 m. iki šiol įrodymų samprata jokių teorinių ir praktinių problemų nekėlė. Gal tik vienintelę, verčiančią tiek kaltinimą, tiek gynybą, tiek teismą, siekiant procesinių sprendimų pagrįstumo, įrodinėjimo procese remtis ne informacija apie bylos aplinkybes, o konkrečiais faktiniais duomenimis.

Tarybinio laikotarpio teismo, tardymo ir prokuratūros procesinėje veikloje nukrypimų būdavo ne dėl to, kad buvo klaidingos pačių įrodymų ar įrodinėjimo sampratos, o dėl to, kad pati procesinė veikla buvo kryptingai orientuota atatinkamai valiai užtikrinti.

Naujajame BPK projekte pateikiama nauja įrodymų samprata.

Tam, kad suprastume šią naują, įrodymų sampratą, jų liestinumą ir leistinumą apibrėžiantį straipsnį tikslinga pateikti visą.

21 straipsnis. Įrodymai.

“1. Įrodymai baudžiamajame procese yra informacija, gauta įstatymo nustatyta tvarka.

2. Ar gauta informacija laikytina įrodymu, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra baudžiamoji byla [1, p. 58–63; 2]¹.

3. Įrodymais gali būti tik tokia informacija, kuri patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylą teisingai išspręsti.

4. Įrodymais gali būti tik tokia informacija, kuri yra gauta teisėtais būdais ir gali būti patikrinta šiame kodekse numatytais procesiniais veiksmais.

5. Teisėjai įvertina įrodymus pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiu ir objektyviu visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu”.

Keičiant įrodymų sąvoką iš faktinių duomenų į “informaciją apie aplinkybes, turinčias reikšmės bylą teisingai išspręsti”, darosi neaiškūs bylos įrodinėjimo dalykas ir ribos, nes įrodinėtinų aplinkybių ir įrodymų pakankamumo klausimai paliekami teismo ir kaltinimo nuožūrai. Vertinant kaltinimo ir gynybos procesines galimybes bei aktyvų teismo vaidmenį įrodinėjimo procese, pastebima ryški disproporcija tarp kaltinimo ir žmogaus galimybių ginti savo teises.

Ikiteisminio tyrimo stadijoje įrodinėjimo dalykas, ribos, informacijos apie reikšmingas bylos aplinkybes rinkimas visiškai kontroliuojamas kaltinimo. Čia rungimosi principas neveikia. Kokią, kokiomis formomis ir kiek informacijos rinkti, fiksuoti ir pateikti, sprendžia kaltinimas. Praktika rodo, kad vilties, jog ši informacija bus išsami, visapusiška ir objektyvi, nedaug. Beje, kaltinimo sąvoka ir kompetencija projekte neapibrėžtos.

Gynybai pagal projektą leidžiama “savarankiškai rinkti gynybai reikalingą medžiagą, kurią gynėjas gali gauti nesinaudodamas procesinės prievartos priemonėmis: gauti iš įmonių, įstaigų ir organizacijų bei asmenų gynybai reikalingus dokumentus ir daiktus, kalbėtis su asmenimis apie jiems žinomas įvykio aplinkybes, apžiūrėti ir fotografuoti įvykio vietą, transporto priemones ar kitaip fiksuoti gynybai reikalingą informaciją (46 str.)”.

Visus šiuos veiksmus gynėjas gali atlikti ir dabar. Svarbiausia čia yra tai, kad “gynybai reikalinga medžiaga” ir “gynybai reikalinga informacija” nėra vertinama kaip įrodymai ir jų rinkimas. Be to, šios gynybos galybės nėra realiai užtikrinamos. Taigi visas įrodymų rinkimas – kaltinimo rankose.

Projekte vadovaujamosi nuostata, kad ikiteisminis tyrimas yra tik pažinimo, o ne įrodinėjimo procesas. Todėl nėra ir negali būti jokio rungimosi. Tai neteisinga, nes visose bylos tyrimo stadijose vyksta tiesos pažinimo procesas. Be to, esant tokiam požiūriui, įtariamasis ir jo gynėjas nušalinami nuo įrodymų rinkimo, įrodinėjimo ikiteisminėje tyrimo stadijoje, dėl to teismo tyrimo metu, prasidėjus rungimosi procesui, įtariamasis teismui negali nieko konkrečiau pateikti. Jam pateikiama informacija, kurios paneigti jis neturi galimybės.

Projekto 21 straipsnio 2 punkto nuostata, kad teisėjas arba teismas kiekvienu atveju sprendžia, ar gauta informacija laikytina įrodymu, rodo, kad kaltinimo ir gynybos surinkta informacija nėra lygiavertė.

Visų pirma, gynybai neturint procesinių prievartos garantijų, jos iniciatyva surinkti rei-

---

¹ Čia išsakytos šios įrodymų ir jų vertinimo sampratos.

kiamą informaciją daugeliu atvejų tampa vien gerais norais. Prašymai ir pageidavimai kaltinimui bei teismui pagal projektą neprivalomi. Siekiant sudaryti žmogui bent minimalias galimybes gintis, reikėtų naujajame BPK palikti galiojančią proceso normą, užtikrinančią kaltinamojo ir gynėjo prašymų ir pageidavimų privalomąjį pobūdį, jei tuo siekiama nustatyti turinčias reikšmės bylai aplinkybes (galiojančio BPK 172 str.) [3, p. 58–63]¹.

Pažymėtina, kad projekto 21 straipsnio 2 punkto nuostata atitinka Rusijos Federacijoje nuo 1923 iki 1961 m. galiojusio BPK 57 straipsnio nuorodą, kad “teismas nėra priklausomas nuo jokių formalių įrodymų ir jo valia priimti vienus ar kitus įrodymus...”.

Informacijos, kaip įrodymų, siejimas su reikšmės bylai turinčiomis aplinkybėmis tiksliai nenustatant šių aplinkybių, reiškia ne ką kitą, kaip įrodymų liestinumą ribų išplėtimą. Tai sudaro sąlygas kištis į teismų veiklą formuojant vadinamąją baudžiamąją politiką, bylų nagrinėjimo praktiką.

Turint omenyje mūsų teismų ir teisėjų nepriklausomumo lygmenį, valdžios kintamumą bei įtaką teismui, tikėtis pastovios, aiškos, objektyvios ir nuoseklios teismų praktikos, nesivieliant į jokiais politikas, netaikant vienokios ar kitokios praktikos, sunkoka. Tuo labiau, kad teisėjas ir teismas kiekvienu atveju įpareigojamas nustatyti, ar informacija yra įrodymas, ar ne. Kai tuo tarpu faktiniai duomenys, atspindintys įrodinėtinius faktus, surinkti procesine tvarka ir forma nepriklauso nuo subjektyvaus požiūrio ir visais atvejais yra įrodymai.

Projekto 21 straipsnio 4 punkto nuoroda, kad informacija gali būti įrodymu, jei ji gauta teisėtai būdais ir gali būti patikrinta Kodekso numatytais procesiniais veiksmais, tam tikra prasme lemia informacijos – įrodymų leistinumą ribas. Tačiau išvardyti kriterijai yra abstraktūs, todėl sudaro sąlygas vertinti subjektyviai. Tuo labiau, kad 21 straipsnio 5 punkte nurodoma, kad teisėjai įrodymus visų pirma vertina pagal savo vidinį įsitikinimą. Tolesnė nuoroda, kad vidinis įsitikinimas turi būti pagrįstas išsamiai ir objektyviai vadovaujantis įstatymu išnagrinėtomis bylos aplinkybėmis, nieko konkretaus, apibrėžiančio įrodymų sampratą ir jų vertinimo kriterijus, nepateikia.

Vidinis įsitikinimas ir jo pagrįstumas visais atvejais lieka vidinis, nematomas, neapčiuopiamas, neretai nesuprantamas.

Projekte siūloma įrodymų vertinimo naujovė (21 str. 5 p.) vidinį įsitikinimą grįsti ne įrodymų viseto vertinimu, o “visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu”, kelia nemažų abejonių dėl to, kad bylos aplinkybės nustatomos (grindžiamos) remiantis atitinkamais įrodymais.

Tiek baudžiamajame, tiek civiliniame procesuose egzistuoja vidinio įsitikinimo samprata, tačiau ji grindžiama įrodymų viseto vertinimu (galiojantys BPK 76 str. ir CPK 65 str.).

21 straipsnio 4 punkto įrodymų leistinumą nuoroda, kad įrodymu gali būti tik informacija, gauta teisėtai būdais ir kurią galima patikrinti šio Kodekso nustatytais veiksmais, neabejotinai sukels praktikoje daug klausimų. Pvz., suinteresuotos šalies skunde, apklausos protokole ar kitame procesiniame dokumente nurodoma konkreti informacija, patvirtinanti ar paneigianti bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės norint bylą teisingai išspręsti. Čia pat nurodoma, kad tai gali patvirtinti liudytojas. Pagal 21 straipsnio 4 punktą ši informacija tampa įrodymu.

Pažymėtina, kad jokių specialių numatytų procesinių veiksmų informacijai-įrodymui patikrinti projekte nenumatyta.

Visose procesinio tyrimo stadijose vyksta pažinimas ir praeityje buvusių aplinkybių įrodinėjimas. Nesant sąlygų jas stebėti tiesiogiai, lieka vienintelis kelias – surinkti kuo daugiau faktinių duomenų, atspindinčių arba paneigiančių šias aplinkybes.

Informacija apie svarbias bylos aplinkybes yra nekonkreči, per plati sąvoka įrodymams apibūdinti, kadangi, vadovaujantis informacijos samprata, ji apima žinias apie kažką, nepaieigia prielaidos, samprotavimo teiginių.

Informacijos, kaip įrodymų, pagrįstumo tikrinimas pareikalautų daug laiko, darbo, lėšų.

Įrodymų samprata ir įrodymų vertinimas – dvi neatskiriamos sąvokos, nes tik įvertinus įrodymus iš esmės išsprendžiami pagrindiniai bylos klausimai ir visa byla.

---

¹ J. Rinkevičius laikosi kitos nuomonės, nurodydamas, kad advokatai gali rinkti įrodymus iš savanoriškai informaciją teikiančių asmenų.

21 straipsnio 5 punkte minima tik teisėjo įrodymų vertinimo galimybė. Tai neteisinga, nes tyrimo metu pats įrodymų rinkimas, procesinių veiksmų parinkimas ir vykdymas, siekiant atitinkamų tikslų, ir atliekamas vertinant įrodymus. Todėl įrodymus vertina ne tik teisėjas, bet ir ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, gynyba.

Neatsižvelgiant į tai, kad teisinės reformos projekte ir metmenyse kalbama apie run-gimosi principą, teismas projekte išlieka įrodinėjimo subjektu. Jis ir toliau įpareigojamas or-ganizuoti teisminį tyrimą, rinkti įrodymus.

Teismas užimtų deramą vietą tik tuo atveju, jei būtų sulygintos kaltinimo ir gynybos galimybės rinkti ir pateikti teismui įrodymus. Nesant tokių galimybių, tiesos nustatymas lieka teismo pareiga, o pats procesas didžiąja dalimi lieka inkvizicinis.

Išvados

Išnagrinėjęs galiojančio BPK ir siūlomo jo projekto straipsnius, apibrėžiančius įrodymų sampratą, manau, kad:

- įrodymo ir informacijos sampratų sutapatinimas sumenkina baudžiamojo proceso įstatymo, kaip specialaus pažinimo metodo, sampratą;
- konkrečios įrodymų, kaip faktinių duomenų apie įrodinėtinas aplinkybes, sampratos ir įrodymų formos apibrėžia įrodinėjimą kaip konkrečią kompetentingų asmenų veiklą tiek faktine, tiek teisine prasme;
- įrodymų, kaip faktinių duomenų ir jų rinkimo, procesinės sampratos optimaliausios sąlygos, užtikrinančios tyrimo teisėtumą ir procesinių išvadų pagrįstumą ir kartu žmogaus teisių apsaugą.

LITERATŪRA

1. **Kazlauskas M., Kuconis Pr.** Nauja įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte // Justitia. – V., 1998. Nr. 5.
2. **Rinkevičius J.** Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje // Teisė. – V., 1992. Nr. 26.
3. **Rinkevičius J.** Įrodymų rinkimo būdai baudžiamajame procese // Jurisprudencija: LTA mokslo dar-bai – V., 1998. T. 10(2).

The Concept of Evidence in the Draft of Criminal Procedure Code

Dr. K. Stungys

Law Academy of Lithuania

SUMMARY

In the article conceptions of evidence and their evaluation in the draft of Criminal Procedure Code are analysed. The author does not approve of the conception of evidence which is labeled as “information received on the basis envisaged in laws” and in respect to the new Criminal Procedure Code proposes to carry on using the old conception of evidence labeled as “factual data”.

The author grounds his opinion on the fact that factual data about the circumstances of the case which have to be proved have been justified in Criminal, Civil and Administrative procedures because it makes both the investigation and adoption of procedural decisions clear and understandable.

